

Türkleri Bülteni Nogay

6 Aylık Aktüel Kültürel Dergi • Yıl: 1 • Sayı: 2 • Haziran 2016

ISSN: 2149-9632

Gıda Paketleri ve Nakdî Yardımlar
Sahiplerine Ulaştırıldı

Nogay Ressam Alibek Koylakaev
Ankara'da Eserlerini Sergiliyor

Nogay Türkleri Kültür ve
Yardımlaşma Derneği'ne
Yılın Derneği
Ödülü Verildi

NOGAYLARIN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞI VE EMİR NOGAY

ENİS GÜNEY / Araştırma Görevlisi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

13. yüzyılın ikinci yarısından 19. yüzyıla kadar Deşt-i Kıpçak coğrafyasında önemli bir aktör olan Nogayların tarih sahnesine çıkışını Emir Nogay'la başlatmak doğru olacaktır. Emir Nogay, Altın Orda devleti kurulduktan sonra yıllar geçtikçe yıldızı parlayan bir komutandır. Kırk yıl devlet idaresinde üst düzeyde etkili olmuş ve hanları tahttan indirip hanlara taht giydirmesiyle tanınmıştır.

Altın Orda Hanı Berke Han, sülalesini İlhanlı baskısından korumasından ve Cuci ulusunun ilk müslüman hükümdarı oluşuyla meşhurdur. Berke, Ortodoks Ruslara karşı sert bir politika izlememiş, Altın Orda'nın başşehri Saray şehrine Rus piskoposluğunun da açılmasına müsaade etmişti. Saray şehri, aşağı İdil nehrinin sol cenahında, stratejik yönü ağır basan, Hazar ve Aral Denizi civarıyla Batı Sibir'in en merkezi yerinde kurulmuştur. Buraya "Taht İli'de denilmektedir.

Emir Nogay'ın Berke Han'la birlikte İslamiyet'i kabul ettiği düşünülmektedir. Nogay, Sultan Baybars'a gönderdiği bir mektupta, "İslam yolunda olduğunu, bundan böyle devamlı haberleşmek istediğini" ifade etmekte, ayrıca; "Biz senin elin ve parmakların gibiyiz. Sana uygun olana biz de uyarız, karşı gelene ise karşı çıkarız", demektedir.

Berke'nin Müslüman olduğunu duyan Baybars, 1261'de ona bir mektup ve elçi göndererek amcaoğlu Hülagü'ye karşı savaşa girişmesinin kendisi için vazife olduğunu bildirmiş, onu teşvik etmişti. Baybars mektubunda, "müslümanlık dil ile demekten ibaret değildir. Cihat da müslümanlığın rükünlerinden biridir. Birbiri ardınca gelen haberlere göre Hülagü, karısını hristiyan olmasından, haç dininin gözetmeği ileri tutmuş, karısını senden üstün görerek halife yurtlarına kâfir başpapazı yerleştirmiştir," şeklinde ifadeler kullanmıştır. Çünkü Hülagü'nün hâkimiyetinde bulunan İran, Mısır'la komşu ve Suriye'ye de hâkim bulunuyordu. Güçlü bir İran devleti her zaman Memlûklülere tehdit eden bir konumdaydı. Bunun en iyi çözüm yolu Berke'yi Hülagü'nün üstüne göndermekti. Bu sebeple, Memlûk sultanlarının takip ettiği en stratejik siyaset ne olursa olsun Berke-Hülagü düşmanlığını derinleştirmektir. Bundan dolayı Baybars'la Berke arasında sık sık elçiler gelip gitmiştir. Değerli ve kıymetli hediyelerden seccadeler, Venedik bezleri, ipek kumaşlar, av, binek ve süs hayvanları Saray'a gönderilmiştir.

Hediyelerin Berke'ye ulaşması için İstanbul'dan geçmesi gerekmekteydi. Dönemin Bizans imparatoru Mihail Paleolog, hem Hülagü'den çekinmesi hem de Hülagü'nün elçilerinin İstanbul'da bulunmasından dolayı hediyeler-

re ve Altın Orda elçilerine el koymuştu. Bunun üzerine Berke Han, Nogay emrindeki orduyu Bizans'ın üzerine göndermişti. Türklerin orduyla geldiğini duyan Bizans imparatoru telaşa kapılarak elçileri ve hediyeleri teslim etmiş ve ceza olarak Altın Orda'ya yılda 300 atlas elbise göndermeyi kabul etmiştir.

Az zaman sonra Nogay, Bizans'ın üzerine tekrar yürümüştür. Bunun sebebi, 1261 yılında Hülagü'nün emriyle IV. Rüknettin Kılıçarslan Selçuklu sultanı olunca, eski sultan II. İzzettin Keykavus'un ailesiyle birlikte Bizans'a sığınmasıdır. Bizans imparatoru Mikhail, Hülagü'den çekindiği için II. İzzettin Keykavus'u Merim Irmağı'ndaki Ainos kalesine hapsedtirmişti; fakat Berke ile Selçuklu sultanı arasında akrabalık vardı ve II. İzzettin'in halası Berke'nin eşi idi. Bunun üzerine de Nogay, Bizans'ın üzerine tekrar sefere çıkmıştı. Sonunda Emir Nogay, Selçuklu sultanını kurtarmış; ayrıca sefer sayesinde Karadeniz ve Boğaz ticaret engelini ortadan kaldırmıştır.

Bizans'ın hemen ardından Hülagü ile ilgilenen Berke Han, Azerbaycan tarafına İlhanlı üzerine büyük bir orduyla yürümüştü. İki ordu Kür Irmağı'nın kuzeyinde, Aralık 1262'de karşılaşmıştır. Hülagü, donmuş Terek Irmağı'nı geçmeye çalışırken askerleriyle beraber kırılan buzlardan dolayı nehre düşmüş ve ordu bozguna uğramıştı. Sonunda, Berke Han savaşı Ocak 1263'te kazanmıştır. Savaşta Berke'nin tümenbaşı olan Emir Nogay'ın büyük faydası görülmüştü. Sonrasında Berke Han, orduyu İlhanlıların üzerine tekrar sürmüş, Derbent, Şirvân, Arvân, Mugân ve Güney Azerbaycan'ı ele geçirmek için Şirvân'a doğru hareket etmiştir. Dönemin İlhanlı hanı Abâka Han, Yeşmut'u Nogay ordusunu karşılaması için yollamıştır. İki ordu şiddetli çatışmalarda bir sonuç alamayınca geri dönmüş ve bu savaş esnasında Berke Han Tiflis civarlarında ölmüştür.

Komşu devletlerle de siyasi ilişkilerde usta olan Emir Nogay, 1273'te Bizans imparatoru Mihail'in gayrimeşru kız kardeşi ile evlenerek hem Bizans hem de Cuci oğullarıyla akrabalık bağına girmiş ve etki alanını daha da artırmıştır. Doğu Avrupa'da Bulgar topraklarını hâkimiyet altına alan Nogay, Bulgar çarlarını tahttan indirip tahta çıkartıyordu. 1280 tarihinde de Kıpçak soyundan gelen Terteri adında bir Bulgar Bizans kralı II. Andronik kral yaptı; fakat Nogay buna karşı çıkınca Bizans geri adım atmak zorunda kaldı. Sonrasında Nogay, Smileç ismindeki Bulgar beyini (knezini) başa geçirdi. Nogay'ın hâkimiyeti altında olan Bulgarlar, böylelikle Bizans'ın baskısından da kurtulmuş

oluyordu. Böylece, Bulgarların yurdu Nogay'a bağlı oldu. Nogay bu devrede gücünün zirvesindeydi ve Altın Orda hanlarına rakibi olarak görmeye başlamıştı.

Nogay'ın Balkan fetihleri ve akınlarının önemli bir sonucu da Osmanlıların Balkanlar'a geçmesinde büyük kolaylık sağlamış olmasıdır. Zayıflatılmış ve akınlara maruz kalmış Balkan yarımadası ve Bizans güneyden gelen Türkler'in kolayca fetihler gerçekleştirmesine zemin hazırlamıştır.

Gücünün zirvesinde olan Emir Nogay, Cuci'nin oğlu Bo'ul soyundan gelmesine rağmen hanlık makamının Altın Orda hanlarına ait olmasından hanlık iddiasında bulunamazdı. Buna rağmen Emir Nogay hanlık makamında kendini görmekteydi. Hükümdarlık alametlerinden sayılan tamga ve sikkelerin aşağı Tuna havzasında Nogay ve oğlu Çeka adına basılmış olarak bulunması, Nogay'ın hanlık peşinde olduğunu göstermektedir. Ayrıca yabancı çevrelerin Emir Nogay'a han veya melik unvanı verdikleri görülmektedir. Bu tarihten sonra Rus kronikleri, özellikle Rostov yıllıkları Nogay'ı imparator olarak gösterirken, Mısır kaynakları da melik olarak adlandırmıştır.

Tuda-Münger Han'dan sonra Tula-Buka Han, 1287-1291 yıllarında hanlık makamında oldu. Onun zamanında Macaristan'a karşı düzenlenen seferler Nogay'ın daha da güçlenmesini sağladı. Nogay, Tula-Burka ile gerçekleştirdiği Macaristan, Slovakya ve Lehistan'a karşı seferlerden devleti adına kazançlı çıktı.

Tula-Buka'dan sonra Altın Orda tahtına Tokta Han geçti. Bu dönemde Nogay'ın artık ideali Sırp Krallığı'nı almak olacaktı. Vidin Knezi Şişman, Bulgar ve Moğol askerlerinin başında Sırp ülkesine baskın düzenleyerek Hvostna'ya kadar olan bölgeleri yağmaladı. Bunun üzerine Sırlar Nogay'ın idaresinde bulunan Braniçev Knezliği'ne saldırdı. Nogay hemen Moğol, Kıpçak, Alan, Oset ve Ruslar'dan oluşan bir ordunun hazırlanmasını emretti. Sırp çarı Milyutin, Nogay'a karşı koyamayacağını anlayınca elçilerle itaatini bildirdi. Oğlunu da Nogay'a rehin olarak verdi. Bunun üzerine Nogay seferden vazgeçti. Böylece 1292 yılında Sırp Knezliği Balkanlar'ın kuzeyi ve orta bölümü Altın Orda'nın hâkimiyeti altına girdi. Altın Orda, Doğu Slavları'nı kısa süreliğine de olsa tek çatı altında toplamayı başardı. Hâlbuki Ruslar, 18. yüzyıla kadar bu seviyeye gelememişti.

Kaynaklara göre, Tokta putperestti (Budist); fakat Müslümanlara karşı hem hoşgörülü hem de kollayıcı bir siyaseti vardı. Artık Nogay, hanlığın tüm gücünü elinde bulunduruyordu. Öyle ki Tokta zamanında Nogay'ın kuvveti ve egemenliğinden dolayı aldığı hediyelere bakarak, onun Kırım yarımadasına sahip olduğunu dahi söyleyebiliriz.

Tokta, kısa bir süre sonra Nogay'dan kurtulmanın yolla-

rını aradı. 1297-98 yılında Tokta Han'ın yanından kaçan bazı emirler, Nogay'a sığınmışlar; ancak Nogay bunları Tokta Han'a iade etmemişti. Bu durum Tokta'yı Nogay'dan kurtulmak için harekete geçirdi ve 1298 yılında Nogay'ın üzerine sefer çıktı. Nogay 200.000 kişilik ordusuyla Tokta'ya karşı koydu ve savaşı kazandı. Bu savaş Altın Orda hanlarının birbirlerine karşı kılıç çektikleri ilk ciddi savaş oldu. Bununla birlikte Tokta Han 1299 yılında prestijinin düştüğünü düşünerek bu durumu kabullenemedi ve Ruslara üstünlüğünü göstermek için Kiev Knezliği üzerine sefere çıktı.

Az zaman sonra küller altında olan ilişkiler tekrar alevlenerek İtalyan şehir devletlerin aralarındaki çatışmalar Nogay ile Tokta'yı düşmanca davranmaya sevk etti. Hemen sonrasında Tokta'nın Cenevizlere verdiği imtiyazlar Venediklilerin işine gelmemiş ve Venedikliler Emir Nogay'a şikâyetle bulundular. Elçilerin Nogay'a gitmesine Tokta sinirlenmiş, Nogay'a bir elçiyle bir avuç toprak, bir sapan ve bir ok göndermişti. Nogay bunları doğru bir şekilde değerlendirmiş ve bu işaretlerin "yer altına girseniz sizi çıkartırım, gökyüzüne çıksanız sizi indiririm, toprak ile de elimden kurtulmanız mümkün değildir" anlamına geldiklerini anlamıştı. Tekrar yapılan savaşta Tokta tekrar yenilmiş ve kaçmıştır. Ganimet ve esirlerle yetinen Nogay, Tokta'nın peşini bırakarak bundan sonraki hedefini Cenevizlere karşı yöneltmiş, askerleri hem Kefe hem de Soldaya'yı yağmalamışlardı.

Emir Nogay, diğer komutanların hasedini çekmiş, Maci, Sudun ve Tayta beyler Nogay'ın yanından ayrılarak Tokta Han'a yanaşmışlardı. Kuvvetini tekrar toplayan Tokta, Nogay'ın ordusuna saldırmış ve bu denemesinde Nogay'ı yenmeyi başarmıştı. Yenilen Nogay kaçamayınca bir Rus askerine esir düştü. Rus asker ganimet alma düşüncesiyle Nogay'ın kafasını keserek Tokta'ya götürmüştü. Tokta, esirin Emir Nogay olduğunu nereden bildiğini sorduğunda, "kendi söyledi, öldürülmemesini istese de kulak asmadım ve işini bitirdim" cevabını vermişti. Tokta Han, bir Rus askerinin Türk askerini öldürmesine kızmış, bir daha bu gibi fiillere kimsenin cesaret edememesi için Rus askerini öldürtmüştü. (1299-1300) Nogay'ın ölümüyle askerlerinin çoğu esir alınarak Mısır'a esir olarak satılmış, kaçabilenler Tokta'nın ordusuna karışarak kaçmıştı. Sonunda Tokta bağımsız bir han olarak konumunu sağlamlaştırmıştır.

Sonuç olarak 'Nogay' ismiyle tesmiye olunan Kıpçak Türkleri'nin ilk bilinen komutanı Emir Nogay kırk yıl boyunca Altın Orda'da hem önemli fetihlere komutanlık yapmış hem de Altın Orda'nın, Doğu Avrupa ve Kıpçak bozkırlarının siyasi kaderinde rol oynamıştır. Kuzey bozkırlara şöhretini miras bırakan Emir Nogay'ın takipçi urugları da yüzyıllar boyunca 'Nogayistanda' 'Nogaylar' namıyla at koşturmuşlardır.